

- ⁹⁶ *Népszava*, 1923. 118. sz. 4. p.
- ⁹⁷ Gerőt 14 év fegyházra, 10 év hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére ítélték. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 466. p.
- ⁹⁸ Greiner Józsefet 13 év fegyházra, 10 év hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére ítélték, Greiner Ferenc az 1878. évi Btk. (Csemegi-kódex) 91. §-ának alkalmazása mellett 10 év fegyházbüntetést kapott a már említett büntetési nemek mellett. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 466. p.
- ⁹⁹ Révész Géza 10 év fegyházbüntetést kapott 10 év hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése mellett. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 466. p.
- ¹⁰⁰ Katzburg Imrét 12 év fegyházra és a fentiekkel megegyező büntetésre ítélték. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 466. p.
- ¹⁰¹ Szabó Komélt 12 év fegyházbüntetésre és hasonló módon 10 év hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére ítélték. Az ő esetében a minősített eset fennállását azért állapította meg a bíróság, mert bár a *Kommün* és az *Ifjú Proletár* szerkesztésében a többi kezdeményezőhöz hasonlóan nem vett részt, viszont ezekben a sajtótermékekben több írása is megjelent. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 459, 466. p.
- ¹⁰² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 457, 478. p.
- ¹⁰³ E paragrafus szerint a büntetési tételek megállapítása mellett az 1., 2. és 5–8. §-ban szabályozott bűncselekmények esetén a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését kötelező megállapítani.
- ¹⁰⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 469. p.
- ¹⁰⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 461. p. Vö. Ezek az elkövetők egy és három év közötti fegyházbüntetést kaptak hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése mellett. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 467–468. p.
- ¹⁰⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 459–463. p.
- ¹⁰⁷ Ez az indokolás tehát rámutat arra, hogy a 3. § lényegében egy szubsidiárius bűncselekményt szabályozott. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 466. p.
- ¹⁰⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 468–469. p.
- ¹⁰⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 469–470. p.
- ¹¹⁰ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 470. p.
- ¹¹¹ A felmentést az indokolta, hogy ezek a vádlottak tagadták a bűncselekmény elkövetését, és még a vizsgálóbíró előtt visszavonták a beismerő vallomásokat. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 507. p.
- ¹¹² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 470–471. p.
- ¹¹³ DRÓCSA 2016, 65. p.
- ¹¹⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 494. p.
- ¹¹⁵ A büntetőjog preventív hatásának előtérbe kerülésével Balogh Jenő foglalkozott részletesebben. BALOGH Jenő: A büntetőjog válsága. *Budapesti Szemle*, 1910. 402. sz. 19. p.
- ¹¹⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 495. p.
- ¹¹⁷ SALAMON 2001, 127–175. p.; GRATZ 1935, 94–125. p.
- ¹¹⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 495. p.
- ¹¹⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 496. p.
- ¹²⁰ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 496–498. p.
- ¹²¹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 500. p.
- ¹²² ANGYAL 1928, 65–66. p. Vö. DRÓCSA 2017b, 226. p.
- ¹²³ Az elkövetők a tárgyalás alatt azzal védekeztek, hogy nem tudtak a kommunista mozgalomról, csupán az újságokat olvasták el. A bíróság ezt elutasította, mert a tettesek a röpiratok átvételekor konkrét utasításokat kaptak a további terjesztéssel kapcsolatban. Így, ha ezeket a parancsokat nem is teljesítették, akkor is tisztában voltak Gerőék céljaival. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 500. p.
- ¹²⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 501. p.
- ¹²⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 503. p.
- ¹²⁶ A levéltári forrásokból nem lehetett pontosan megállapítani, hogy hány vádlott nyújtott be fellebbezést az elsőfokú ítélettel szemben. Az a tény, hogy volt másodfokú tárgyalás, a fentiekben kifejtett kúriai végzés alapján vált megállapíthatóvá. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 695. p.
- ¹²⁷ E paragrafus lehetővé teszi a bíróságok számára a korlátlan enyhítési lehetőséget.
- ¹²⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 695–696. p.
- ¹²⁹ Gerővel szabadult Greiner Ferenc (HU-BFL-VII.102.a-fogoly-1922-5776) és Szabó Komélt (HU-BFL-VII.102.a-fogoly-1922-5787).
- ¹³⁰ HU-BFL-VII.102.a-fogoly-1922-5786

Mireisz Tímea

A büntetőjogi és a magánjogi felelősség szétválásának áttekintése a magyar jogtörténetben II.

A felelősségi jog fejlődése évszázadokon át a büntetőjogi felelősség elméleti és gyakorlati szabályainak építésére korlátozódott, elvetve a magánjogi felelősség önálló létjogosultságát, és annak dogmatikai alátámasztását. Az ókori római jogtudomány és a középkori leegyszerűsödött szabályozási formák a büntetőjogi felelősség kereteinek tágításával kívánták megoldani a magánjogi felelősség kérdéskörét, amely a polgári korban

már nem nyújtott megoldást az egyre komplexebb felelősségi problémákra. A kódexek korára tehető a magánjogi felelősség első, büntetőjogtól független formájának kidolgozása, és joggyakorlatba történő átvitele. Magyarországon a fejlődés „kézzelfogható” eredménye, a jogszabályi alapokra helyezés ezen a jogterületen is későbbi időpontra tehető, annak első eredményei azonban rögtön a mintául szolgáló államok fejlődési szintjét is meghaladták, továbbfejlesztették a meglévő alapokat. Emiatt érdemes foglalkozni azzal, hogy milyen változásokon ment át a felelősség büntetőjogi és magánjogi ága, míg mai formájába eljutott.

I. Felelősség a polgári kori Magyarországon

A magánjogi felelősség, ami ekkor a francia Code Civilben már általános szabályként felvételre került,¹ hazánkban egészen az 1900-as Ptk.-tervezetig, az 1913. évi ma-

gánjogi törvényjavaslatig nem létezett egyes polgári és büntetőjogi szabályokon kívül (lásd a magyar vasúti törvényt, mely a korban az egyik leghaladóbb törvény volt a veszélyes üzemi felelősség területén Európában, és a mintaként szolgáló német vasúti törvény rendelkezéseinél is pontosabban szabályozta az objektív felelősség kérdését). Megfelelő anyagi jogi szabályozás híján a magánjogi felelősség tételes szabályai sem kerültek lefektetésre. Mégsem volt azonban ismeretlen sem a jogelméletben a magánjogi kár fogalma (lásd Frank Ignácot, aki már 1848-at megelőzően is megkísérelte definiálni a magánjogi kártérítést: „aki akárminő tettevel kárt okoz, ezt pótolni tartozik”),² sem később a bírói gyakorlatban az ún. tilos (tiltott) cselekményekért való felelősség megállapítása (jóllehet ez korántsem mindig következetesen történt).

A mezei rendőrségről szóló 1840. évi IX. törvény például igen vegyes képet festett tárgykörét illetően: vadkártól kezdve a rongáláson és szomszédjogokon át a vasút mellett okozott károkról is tartalmazott szabályozást, amely már rendelkezett kártérítésről, azonban nem annak polgári jogi alakzatáról, hanem kifejezetten büntetőjogi szankciókkal sújtotta a jogalkotó – a kártérítés rendezéséhez fokozatosságot állapított meg, mértékét illetően pedig olyan körülmények vizsgálatát írta elő a bírók számára.³ A kár mértékét becsülő esküvel és sommás eljárás keretében szabta meg a bíróság. Összességében azonban ez a törvény sem fektette le a polgári felelősség alapvető szabályait, sokkal inkább a tilos cselekmények előzményeinek, alapjainak tekinthető, annak minden büntetőjogi elemét magában foglalva.

A hazai jogelmélet és a joggyakorlat az 1850-es években az 1848-as események hatására (amely események kimenetele miatt ismét elnapolták a polgári magánjogi törvénykönyv megalkotását) megtorpant. Míg azonban az ország közjogi viszonyait illetően az egész országra kiterjedő hatállyal császári pátenst adtak ki, majd 1850-től kezdődött az oktrojált rendeletekkel történő központosítás a birodalomhoz, addig ezzel párhuzamosan a magánjog területén megindult a gyűlölt,⁴ de a hazainál jóval fejlettebb osztrák, valamint porosz és német anyagi és eljárásjogi magánjogi szabályok hatálybaléptetése,⁵ továbbá megalkották az ósiséget eltörlő rendelkezéseket, melyekkel megkezdték a föld- és tulajdonviszonyok rendezését.

A magánjogi felelősség szempontjából jelentős állomás volt a teljes kártérítés megfizetésének elvét hirdető elmélet, mely a tulajdon sérthetetlenségének elvével együtt alakult ki és vált általánossá a XX. század első harmadára. A teljes kártérítés elve korlátozásokkal,⁶ de szerepelt az Osztrák Polgári Törvénykönyvben (Optk.) is, amelyet a Code Civilhez hasonlóan ugyancsak általános felelősségi rendelkezés (generálklauzula) szabályozott, amely mint már szó volt róla, túlságosan tág keretet engedett a megtérítésre, és az igényérvényesítés parttalanná válásával fenyegetett. Emellett azonban az Optk. még részletesebben rendelkezett az eredeti állapot helyreállításáról, illetve ha ez nem volt lehetséges (vagy a károkozó szándékosan vagy súlyosan gondatlanul okozta a kárt), arra az esetre (korlátozta) rendelkezett alkalmazni a teljes kár megtérítését⁷ – melynek gyökerei azonban ugyancsak a büntetőjoghoz

hasnolóak voltak, minthogy a kártérítés mértéke a vétkességi fokhoz igazodott.⁸

Hazánkban a neoabszolutizmus korában a bírói gyakorlat az Optk. magánjogi kártérítést előíró szakaszait (nagy részben) hallgatólagosan recipiálta. Ekkortól mondhatjuk tehát, hogy írásos formában is elkezdődött hazánkban a magánjogi felelősség fejlődésének útja, és egyáltalán a modern kártérítési jog kialakulása.

A kiegyezést követően a kiegyezés által szabott keretek között lehetőség nyílt a törvényhozást (ITSz és ágazati szabályok, törvénygyűjtemények és magyarázatok) és az ítélkezés szabályait átalakítani, és elkezdni az ország magánjogi és közjogi felzárkóztatását. Tagadhatatlan ugyanakkor az az újítás, amelyet az osztrák szabályok kénytelen és szükséges alkalmazása, kifelé megnyilvánuló tagadása, mégis az ítéleteken átszüremelő alkalmazása hozott. A bíróságok kezdetben – egyéb törvényi útmutatás híján – kizárólag a mintául szolgáló Optk.-t követték, majd egyre nagyobb önállósággal alakították ki a követendő mintát. Ebből kifolyólag nálunk is a vétkességi elv mentén indult el a fejlődés, ugyanakkor azon szabályozási deficitek elkerülésével, amelyek az Optk. alkalmazása során már megmutakoztak. A vétkességi elv fogalmi ellentmondásainak vizsgálatát a bírói jogfejlesztés figyelmen kívül hagyta, tekintettel arra, hogy a jogelméleti ellentmondások vizsgálata nélkül is egyértelművé vált, mely esetekre nyújt megoldást a recipiált törvényi rendelkezés, és melyekre nem.

Ennek ellenére az Optk., bár a neoabszolutizmus korában történő alkalmazása vagy sokkal inkább figyelembevétele előrelendítette a jogalkalmazást, mégis a századfordulóra már inkább korlátozta volna a bírói gyakorlatot szabad fejlődésében, emellett gátját jelentette az önálló, hazai igényekre és viszonyokra alkalmazható magánjogi törvénykönyv megalkotása folyamatának.

A kiegyezés idejére tehető a magánjogi felelősséget eredményező károkozás típusainak a kidolgozása is. Így a magánjogi deliktum fogalmának (változatlanul a vétkességi elemmel), valamint az újonnan fellépő társadalmi és gazdasági hatásokra az objektív felelősség fogalmának, a jogos védelem és a végszükség kategóriáinak.⁹ Ezek hazai szinten magánjogi törvénykönyv hiányában az Optk.-t alapul véve bírósági ítéletekben, valamint az itthon is sokasodó magánjogi felelősségi rendelkezéseket tartalmazó speciális törvényekben jelent meg.¹⁰

E gombamód elszaporodó törvények a felelősségnek büntető (közjogi) és polgári típusait is tartalmazták. A vasúti törvényt is megelőzően jelent meg a polgári törvénykezési rendtartás (1868. évi LIV. tc.), amely rendelkezett a magánjogi kártérítés iránti perekről a szerződésszegéssel kapcsolatos kártérítési perek vagylagos illetékességének meghatározásával, a bérleti szerződéssel kapcsolatos kártérítési perek sommás eljárás keretében történő szabályozásával, valamint a bizonyítási eszközök között a kár összegszerűségét a bíróság esküvel rendelhette bizonyítani. E polgári eljárásjogi törvényünk tehát már a büntetőjogi felelősségtől részben elválasztva, polgári peres eljárás keretei között rendelkezett a kártérítésről, jóllehet még egyes esetekben bűnösség kérdésében is döntött a kártérítés megállapítása érdekében.¹¹

A vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről szóló 1874. évi XVIII. törvény volt az első olyan törvény, amely részletes anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket fektetett le a magánjogi felelősség vétkeségtől független, objektív felelősségi esetére. A törvény jelentősége továbbá, hogy a felelősséget jogi személyek¹² tekintetében is előírta, továbbá a felelősség előzetes kizárását vagy korlátozását a veszélyes üzemi felelősséget illetően semmisnek mondta ki. E tisztán magánjogi felelősségi szabályrendszer mellett pedig a törvény meghagyta a lehetőséget arra, hogy a kártérítésen túlmenően a sérelmet okozó személlyel szemben büntetőjogi felelősséget is érvényesítsenek. Ez az Európában is élenjáró, az objektív, vétkes felelősséget a magánjogi felelősség keretében szabályozó törvény tudatosan a büntetőjogi felelősségtől elválasztva szabályozta a magánjogi felelősséget. A törvényalkotást itt is egy másik törvény, az 1871. évi német *Reichshaftpflichtgesetz* motiválta, a magyar szabályozás elhagyta azonban annak objektív felelősséget korlátozó rendelkezéseit a gyárak és bányák vonatkozásában, amelyekre a gyakorlat kihívásai révén saját ipari törvényeket alkotott.

Az ipartörvényről szóló 1872. évi VIII. tc. az általa bevezetett munkavédelmi szabályok (69. §) mellett az iparjogvédelmi szabályok között szabályozta és kártérítéssel rendelte büntetni azt, aki más iparos tanoncát vagy segédjét alkalmazza, és tudott arról, hogy az illető megszökött munkáltatójától (nem pedig elbocsátást kapott vagy felmondott). A kártérítést pedig a tanonccal vagy segéddel már egyetemlegesen tartozott megfizetni az iparos. Az ipartörvényről szóló 1884. évi XVII. tc. (114., 158. §), valamint az ipari és gyári alkalmazottaknak baleset elleni védelméről szóló 1893. évi XXVIII. tc. (37. §) pedig már explicit tartalmazza, hogy amennyiben a kötelező minimum védelmi intézkedéseket a gyáros elmulasztja megtenni, és mulasztása miatt bármely (tehát nem csak a vétkes) kár bekövetkezik, polgári és büntetőjogi felelősséggel egyaránt tartozik.

Az 1874. évi vasúttörvény jelentősége abban is megmutatkozott, hogy a bírói kar az ítélkezési gyakorlat kialakítása során a fenti törvények alapján felmerülő felelősségi esetekre automatikusan a vasúttörvényben foglalt objektív felelősséget vette alapul. Ennek ellenére a vétkességi elvhez híven az „ipari kulpá”-t az osztrák *Eisenbahnpflichtgesetz* hatására, amint neve is mutatja, „vétkesített vétkességgé” fogták fel azért, hogy besorolható legyen a vétkességi elméletbe.¹³ A vasút objektív felelősségét a törvény hatálybalépését követően kiterjesztették gőzvasútra, valamint a villamos, illetve ló vontatta vasutak (sőt az omnibuszok) által okozott károkra is.

Első írott anyagi jogi törvénykönyvünket a fenti körülmények következtében Európa többi államához képest megkésve sikerült elfogadni, mely annak ellenére, hogy büntetőjogi kódex (1878. évi V. tc.) volt, sajátos módon kártérítés címszó alatt már rendelkezett a sértett kárainak megtérítéséről. Ennek egyik legfőbb oka Csemegi Károly azon praktikus gondolata volt, hogy mivel ekkor még nem létezett egységes, írott magánjogi törvénykönyvünk, viszont a gyakorlati élet megkívánta volna a kártérítés

egységes szabályozását annak érdekében, hogy a gyakorlati élet bizonytalanságait leküzdje, ezért azt célszerű az egységes joggyakorlat előmozdítása érdekében beemelni a büntető törvénykönyvbe, és az írott joganyag részévé tenni addig is, ameddig polgári törvénykönyvünk elfogadásra kerül.

A Csemegi-kódex ezzel teret engedett azon kárigényeknek, amelyek egy bűncselekmény elkövetése során keletkeznek.¹⁴ A Csemegi-kódex volt az első olyan egységes, írott jogforrásunk, amelynek idejében már a polgári és a büntetőjogi kártérítés elméletben kettévált. Az anyagi jogi szabályok megteremtése mellett a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. vezette be az úgynevezett adhéziós eljárást (5. §), amely alapján egy eljárásban elbíráható vált mind a büntető, mind a polgári kártérítési igény, amennyiben pedig a sértett érvényesítette polgári jogi igényét a büntetőeljárásban, akkor a büntetőbírószak gyakorlatilag pergazdaságossági okokból polgári eljárást folytat a büntetőeljárás keretei között.

A büntetőbírószak kérelemre és hivatalból ítelt meg kártérítést büntetőeljárásban, azonban amennyiben a sértett maga igényelte saját jogon a kártérítést, akkor a bíróság hivatalból nem indítványozta kártérítés követelését, annak érvényesítési joga a sértett kérelmétől függött (292. §). A sértett halála esetén azonban a sértett rokonai kérelme mellett a bíróság hivatalból is megállapított kártérítést. A kártérítés mértékének megítélésében a minimumszabályok felállítását követően a bíróságoknak jutott döntő szerep a kialakításban.

A Csemegi-kódexben tisztán magánjogi kártérítési szabályok felállítása mellett büntetőeljárásban rendelte a kártérítést megtéríteni a jogalkotó. A magánjogi kártérítési jelleget igazolja például a kérelemre történő érvényesítés fent említett keretek között, valamint az, hogy függetlenül attól, hogy az elítélt később kegyelemben részesült-e, vagy mentesült-e, de a kártérítés megfizetése alóli mentesülésre nem terjedt ki sem a kegyelem, sem a mentesítés hatálya.¹⁵ A magánjogi jelleg (a polgári államépítés és államszervezés egyik állomása)¹⁶ érvényesült továbbá többek károkozása esetén, amely esetben a kár megtérítésére az elkövetőket egyetemlegesen kötelezte a jogalkotó, nem pedig külön-külön szankcionálta őket. Sőt, amennyiben valamelyik károkozó a teljes kárt megtérítette, valamilyen károkozó szabadult a kár megtérítése alól a károsulttal szemben. A polgári jogi szabályok érvényesültek továbbá a kártérítés végrehajtására, az elévülésre. Igen korán megjelent hazánkban az a magánjogi rendelkezés, amely lehetővé tette, hogy a kártérítési igény a hagyatéknak részét képezze, és azt a károsult örökösei érvényesítsék a károsult halálát követően. A kártérítést ezzel Csemegi valamiféle speciális jogkövetkezménnyé tette, amely meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén volt alkalmazható, míg egyéb esetekre a károsultnak meghagyta a teret a magánjogi kártérítés érvényesítésére, amennyiben azt a fennálló gyakorlat lehetővé tette.

A századfordulóra már a magyar jogélet is a felelősségi jog kialakításának „lázában égett”, igyekezték megfelelni az ipari újítások generálta új felelősségi helyzeteknek. Az 1908. augusztus 8-án kihirdetett „automobil üzemel-

tetésből eredő károkért való felelősségről” szóló törvény bevezetése pótolta az Optk. hiányosságait. A bíróságok az egyre népszerűbb mindennapi praktikus célokat szolgáló gépjárműhasználat és a bekövetkező balesetek növekvő száma miatt nem tudtak megfelelő rendelkezést felhozni mankóként. A porosz vasúttörvény pedig szintén nem nyújtott megfelelő támpontot az érdekek megfelelő kiegyenlítésére. A bíróknak ekként az Optk. 1295. §-án kívül más felhívható szabálya nem volt. Amint azt Kolosváry Bálint a témában 1908. november 7-én tartott előadásában kifejtette, az automobiljog szabályozása nem a törvény hiánya miatt volt sürgős, „hanem a meglévő törvény fogyatékoságában, a fölmerült új jogviszonyokra való alkalmazhatatlanságában volt a bajnak a gyökere”.¹⁷ Ebben a törvényben már nemhogy a vétkesség nem szerepel a felelősség jogalapjaként, de már a vélelmezett vétkesség ellentmondásos elméletét sem tartotta fenn: a felelősség alapja tisztán és kizárólag a károkozás ténye lett annak érdekében, nehogy a tág körű elháríthatatlan balesetre (*vis maiorra*) történő hivatkozással szabadulni lehessen a felelősség alól.¹⁸

A törvény szabályozta, így a magyar jogtudatba is bekerült a veszélyes üzemek találkozása (automobilok, állat – lovas kocsis és automobil), valamint e felelősség vétkes felelősséggel való viszonya is, valamint a kötelező balesetbiztosítás is. Az automobiljog ennek ellenére hazánkban nem lelt követőkre, kizárólag a rendészeti szabályok hazai kiépítését illetően. Nagy szerepe volt ebben Kolosváry előbb idézett művének is, amelyben arra hívta fel a figyelmet, hogy nem szükséges speciális automobil magánjogi szabályokat kialakítani, mert az ebben az esetkörben előforduló magánjogi felelősségi esetekre megfelelően alkalmazható (*analogia legis*) a vasúttörvény. Kiváltképp igaz ez arra, véleménye szerint, hogy az Optk. rendelkezéseit is kiterjesztően értelmezve nemcsak a testi sértés és halál okozása esetén, hanem az ezekben az esetekben a vagyonban okozott kárnál is az objektív felelősséget kell irányadónak tekinteni, mert az automobiljog szintén veszélyes üzemnek minősül. Ez az álláspont jelent meg a Kúria 1907-ben hozott ítéletében, amely már veszélyes üzemnek minősítette az automobilit is.

II. Tervezetek felelősségi rendszere: vétklenül okozott károkért való felelősség és magánjogi tiltott cselekmények

A századfordulóra tehát a bírói gyakorlatban megtalálhatuk a szerződésekből fakadó és szerződésen kívül okozott károkat, amelyeket a bírók magánjogi keretek között és magánjogi szabályok alapján tárgyaltak. Ismét változás következett be ugyanakkor a felelősségi szemléletben, amelyet az első századfordulós magánjogi tervezetünk is tükrözött. Ennek a tervezetnek számos rendelkezése az ugyanakkor kidolgozott BGB szellemiségével azonosul, azonban a vétkelen felelősség tekintetében ismét sikerült önálló, a BGB igen szűk körű megemlékezéséhez képest rendkívül gazdag szabályozást belefoglalni a tervezet-

be. A magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete 1900-ban¹⁹ számos felelősségi tényállást szabályozott, amelyek nem minősültek tiltott cselekménynek, sőt attól elválasztva tudatosan foglalták őket különálló fejezetbe (XVI. cím: felelősség vétklenül okozott vagy másnak vétkességéből eredő kárért). Idesorolta az 1900. évi tervezet az épület által, állat által okozott károkat, a veszélyes anyagok tartásával kapcsolatban keletkező károkért történő felelősséget, valamint az ipari tevékenységgel és a veszélyes üzem működtetésével okozott károkat. A bírói gyakorlat a tervezet alapján²⁰ az eddig alkalmazott vélelmezett vétkesség helyett végre tisztán objektív alapon kezdte el kezelni azokat az esetköröket, amelyeket nem tudott a vétkességi elvbe szubszumálni. A tervezet tehát már létező, az alapvetően az általános „vétkességi” elven alapuló, azt – speciális esetekben – kiegészítő felelősségként fogadta el.

Az 1900-as tervezet hatására az 1922. évi XVII. tc. felhatalmazása alapján hamarosan rendeletet alkottak a légi közlekedésre vonatkozó baleseti kártérítésre is (10.270/1922. M. E. sz. rendelet). Ennek 19. §-a szabályozta a baleseti kártérítést, amelyet a tárgyi (objektív) felelősség elfogadásával akként szabályoztak, hogy a légi jármű üzeménél másokra háramló kárért a légi jármű járatója, vállalatnál pedig az engedélyes volt felelős. A felelősséget azonban ki lehetett zárni vagy korlátozni az utasok, a szállított áruk, kiképző repülésnél a növevények látványos vagy versenyrepülésnél pedig a járművön tartózkodó bármely személy tekintetében. Érdekessége a rendeletnek, hogy még *vis maior* sem mentesítette a károkozót a felelősség alól;²¹ a károsult nem követelhetett kártérítést, ha a kár kizárólag saját hibájából keletkezett, ha pedig károsulti közrehatás áll fenn, csak mérsékelt kártérítésre tarthatott igényt. Rendkívüli viszont az a megoldás, amellyel a károkozók egymás közötti felelősségét rendezte. Kifelé a károkozók egyetemlegesen feleltek, míg egymás közötti viszonyukban a kárt teljes egészében a vétkes károkozó viseli. Jóllehet az egyik károkozó objektív felelőssége miatt felelt a károsult felé, azonban a kárt egészében mégis az volt köteles megtéríteni, aki azt vétkesen okozta.²²

Ahogy azt a későbbi légi fuvarozói törvény indokálása is kifejtette:

„A kártérítési felelősségnek ilyen szabályozása – némi eltéréssel – megfelel annak a magánjogi felelősségi rendszernek amelyet az 1874:XVIII. tc. a vaspálya-vállalatokra megszab és amelyet a bírói gyakorlat az egyéb veszélyes üzemekre például a gépkocsiforgalomra is irányadónak tekint. Hasonlóan rendelkezik a magánjogi törvénykönyv tervezetének 1741. és 1742. §-a is. A különbség mégis az, hogy a vasúti közlekedésben a felelősséget sem kizárni, sem korlátozni nem lehet, de az erőhatalom (*vis maior*) a felelősség alól mentesít, míg az említett légi közlekedési alaprendelet szerint nem aminek oka az, hogy a légi jármű természeténél fogva az időjárással kapcsolatos és az általános fogalmak szerint erőhatalomnak tekintett rendkívüli légköri viszonyoknak állandóan ki van téve, a velejárási kockázatot tehát viselnie kell.”²³

Röviden szükséges kitérni a tervezetek szemléletét is alakító jogelméletekre. Jogtudásaink ugyanis a századfordulót követően már aktívan foglalkoztak a vétkességi felelősségtől független felelősség alapjainak kutatásával. Ennek alapjául Binding fenti okozási elve szolgált. Az általános kártérítési elvből („aki másnak kárt okoz, köteles azt megtéríteni”) kiindulva Dezső Gyula szerint például Binding okozási elvének egyik alfaja a vétkesség, amelyek ennek folytán nem ellentétben állnak egymással, hanem egymásra épülnek, mivel a vétkességen alapuló kártérítésnek elengedhetetlen feltétele az okozati összefüggés.²⁴

Míg az 1900. évi tervezet külön fejezetet szentelt a vétkesülést okozott károknak és a tilos cselekményeknek,²⁵ addig az 1913-ban elkészült, jóllehet szintén tervezet szintjén megmaradó Ptk.-tervezet már közös cím alatt helyezte el a felelősségi fejezetet (Tiltott cselekmény és vétkes károkozás). Korábban az Optk.-ban²⁶ a cselekvőképtelenek által okozott károkra kialakított gyakorlatot átvette a BGB²⁷ is, ugyanakkor a jogelmélet kétkedései miatt mindvégig fenntartásokkal kezelte, és végül elvetették annak általános kiterjesztését. A „túlnyomó érdek elv” vagy méltányosság elve és létjogosultsága a felelősségi jogban ugyanis megosztotta a kodifikálókat, mert nem volt összeegyeztethető a vétkességi elven alapuló felelősségi rendszerrel, ezért a tervezetet megelőzően az kizárólag a cselekvőképtelenek által okozott károkra korlátozódott. A tervezet azonban lehetővé tette, hogy bármely esetben, amennyiben azt az eset körülményei megkívánják, lehetősége legyen a bírónak megállapítani a felelősséget, vagy korlátozni annak mértékét (1486. §).

A bírói praxis Optk.-n megerősödött gyakorlatának, valamint a tervezet további érdeme és újítása volt, hogy az okozási elv mellett a méltányosság elvét fogadta el a vétkesülést okozott károk körében, ugyanis ezek esetében a felelősség megállapítása lehetővé tette az érintett felek vagyoni viszonyainak és körülményeinek vizsgálatát, annak automatikus kiegyenlítését célozva meg. Tiltott cselekménynek számított minden jogellenes és vétkes magatartás, amelyet bárki valaki más jogvédte érdekének megsértésével okozott.²⁸ A század első évtizedeiben azonban a magánjogi felelősség alkalmazhatósága még mindig bizonytalan volt, nagyban függött attól, hogy az okozott kár elbírálása és a károkozó az Optk. vagy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatálya alá tartozott-e területileg, hogy fellelhető volt-e olyan legtovább törvényünk, amelyről „kellőképpen le lehet olvasztanunk azok magánjogi tartalmát”.²⁹

Az ítélkezési gyakorlatnak és a jogtudomány által kialakított, (eredetileg) a büntetőjogból átvett kötelemfakasztó tényállásnak számos olyan eleme volt, amely büntetőjogi elemet tartalmazott és a büntetőjogi rendelkezéseket alkalmazták rá a bírók. A tilos cselekmény megállapíthatóságának egyik legfontosabb tényállási eleme³⁰ a beszámíthatóság volt, amely feltételt ugyancsak a büntetőjogban vizsgálták – magánjogi háttérrel hárítva –, illetve azt a HK I. rész 111. címéből kívánták levezetni (3–5. §). A HK rendelkezése hosszasan taglalta a teljes

vagyonjogi rendelkezési kor elérésének útját, mégis teljesen más tulajdonjogi, társadalmi és gazdasági viszonyokra vonatkozott, alkalmazása ezért zsákutcának tűnt. Másik oka, hogy nem volt az egész ország területére egységesen alkalmazható jogszabály, amely alapján egy cselekményre egységesen meg lehetett volna a tilos cselekményt állapítani – az ország eltérő részein tehát terület és jog alapján eltérően (Optk., ITSz) döntöttek arról, hogy mi számít tilos cselekménynek.

Az első magánjogi tervezet 1087. §-a a beszámíthatóság helyett már a felelősség felismeréséhez belátási képességet határozott meg a tilos cselekmény előfeltételeként, amely az objektív életkorral tényezőről szubjektív szellemi érettségre tolta át a hangsúlyt (és amelyet a bíró polgári perben vizsgálhatott a büntetőjogi szabályok közvetlen alkalmazása nélkül).

Az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat külön fejezetben szabályozta a magánjogi tiltott cselekményt,³¹ valamint a vétkesülést okozott károkért való felelősséget, illetve a nem vagyoni károkért járó elégtételt.³² A magánjogi tiltott cselekmény változatlanul a büntetőjogi tiltott cselekmény mintájára szerepelt a törvényjavaslatban. Az új kiegészítések is, jogos védelem, a jogos önszegély mind büntetőjogi elemet tartalmaztak, és változatlanul fennállt a vétkesség vizsgálatának feltétele. Megőrizte azonban az 1913. évi javaslat a bírók részére fenntartott méltányosságot. A cselekvőképtelen személy beszámíthatósága az okozott sérelemnél szintén cizelláltabb lett, a jogalkotó már nem engedte, hogy az akár cselekvőképtelen személy által elkövetett károkozó magatartás jóvátétel nélkül maradjon – helyette a vétkesülést okozott károkért való felelősség volt irányadó (Mtj. 1717., 1720. §). A magánjogi tilos cselekményen belül szabályozta a javaslat az általános, összefoglaló szabályokat követően (ahol a többes károkozást is szabályozta) a személy és a vagyon ellen irányuló cselekményeket, továbbá a közfeladatot ellátó személyek által okozott károkat. Ezek a rendelkezések már sok tekintetben közelítettek a végül csak 1959-ben elfogadott polgári törvénykönyv kártérítési szabályaihoz,³³ azonban még rengeteg felesleges büntetőjogi utalás és kifejezett rendelkezés található közöttük, amely miatt például a magánjogban foglalt tilos cselekményt nem tekinthetjük magánjogi intézménynek (sokkal inkább a büntetőjogi felelősség magánjogias leképeződésének). A javaslatban a külön fejezetben szabályozott vétkesülést okozott károkért való felelősség³⁴ sokkal inkább megközelítette a magánjogi felelősség büntetőjogtól független, idealizált képét, mint a tilos cselekmények bármely tervezetben. A vétkesülést okozott károk között számos szomszédjogi, veszélyes üzemi és egyéb speciális kártérítési alakzatokat (felelősség épületkárokért) is tartalmazott, amely szabályok ellenére sem becsülhető le a javaslat eredménye és előrelépése a magánjogi felelősség kiépítésében.

Szükségtelen hosszasan fejtegetni azt, hogy mind az elkövetkező időkben az 1959. évi Ptk.³⁵ mind a 2013. évi (új) Ptk. a magánjogi felelősség alapjául változatlanul a római jogi hagyatéket, a vétkességet tekinti irányadónak – nem is a római jog iránti tiszteletből, sokkal inkább, mert a mai napig nincsen olyan elméleti tétel, amellyel megfelelően helyettesíteni lehetne a vétkességet, és amelyre a magánjogi felelősség rendszerét építeni lehetne. A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény emellett ismét bevezetett egy elsősorban objektív és nem felróható-sági (vétkességi)³⁶ alapokon nyugvó jogintézményt a nem vagyoni károk helyett, a sérelemdíjat. A sérelemdíj (Ptk. 2:52. §) funkcióját tekintve a személyiségi jogok megsértésének vagyoni elégtétellel történő kompenzációja, egyben magánbüntetése.³⁷

A magánjog és a büntetőjog ilyen szimbiózisa mellett egyes korok és jogelméletek közötti különbségek alapján jelen áttekintés konklúziójaként megállapítható, hogy mindig az adott kor és politikai jogalkotás döntésének függvénye az, hogy a büntetőjogi vétkességet milyen mértékben kívánja fenntartani, és mennyiben teszi át a felelősség súlypontját a vétkes magatartásról objektív tényállási feltételekre. Az elmúlt években ez a fajta elmozdulás figyelhető meg az európai államok törvényeiben, amelyek sokkal inkább a jogvédte érdekek köré (alkotmányos jogok)³⁸ építik a felelősséget, mintsem vétkes vagy vétkes károkozási tényállásokra.³⁹ Az, hogy ez a tendencia a jövőben a már elkezdődött ipari forradalom hatására miként fog változni, hogy az objektív felelősség térnyerésével mennyiben szorul vissza a hagyományos vétkességi elven alapuló kártérítés, további érdekes kérdéseket vet fel.

MIREISZ, TÍMEA

Überblick über die Unterscheidung zwischen strafrechtlicher und zivilrechtlicher Haftung in der ungarischen Rechtsgeschichte II. (Zusammenfassung)

In Bezug auf die Grundlagen des Verantwortungssystems haben sich in der Entwicklungsgeschichte nur wenige Änderungen ergeben, die die Grundlagen des Systems verändern. Das Verantwortungsprinzip, das in den römischen Rechtsgrundlagen des Privatrechtsbegriffs verankert war, beruhte jahrhundertlang im Wesentlichen auf einer straf-

rechtlichen Regel und machte diese Schuld im Allgemeinen zu einer einheitlichen und unbestreitbaren Grundlage für alle Formen der Haftung. Es gibt erhebliche Unterschiede zwischen der Art der strafrechtlichen und zivilrechtlichen Haftung, die die Rechtspraxis im Laufe der Jahrhunderte entwickelt hat.

Jegyzetek

- ¹ Code Civil § 1383 Minden emberi ténykedés, amely másnak kárt okoz, kötelezi azt, akinek a hibájából a kár bekövetkezett, annak megtérítésére.
- ² MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007, Osiris Kiadó.
- ³ „Midőn azonban az okozott kártétel, büntetékép, annak másodszori megtérítésével is fenyegetik ezen másodszori megtérítés, valamint általán a következő egyébkénti testi vagy pénzübeli büntetés, csak az egyenes kárt-okozóra mondathatik ki.”
- ⁴ Ugyanakkor sok tekintetben a hazai jognál sokkal korszerűbb és fejlettebb.
- ⁵ Például váltótörvényünk.
- ⁶ Az Optk. rendelkezései a magánjogi felelősség előretörésével egyre merevebbé tették az egyébként már teljes kártérítés elvét tartalmazó szerződéses és a szerződésen kívüli károkért (deliktualis felelősség) való felelősséget tartalmazó rendszert, amely így számos esetben a bírói gyakorlat gátjaként, mintsem segítségül szolgált. Lásd például a sérelemdíjnál.
- ⁷ MÁRKUS Dezső: *Az osztrák általános polgári törvénykönyv mai érvényében*. Budapest, 1907, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 287–288. p.
- ⁸ MEZEY (szerk.) 2007.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ Ezt a tudatos elválasztást láthatjuk például az 1876. évi XXVII. tc.-ben (a váltótörvény), amely tisztán a kártérítés magánjogi jellegét hangsúlyozta a jogintézményt illetően az alábbiak szerint: „Végre alig lehet szükséges azon körülményt kiemelni, hogy a forgalmi jogok oly esetben, midőn valamely, a váltói jogok elvesztését involváló mulasztást követ el, a meghatalmazónak kártérítéssel tartozik; e kártérítést azonban ellene váltói úton érvényesíteni nem

lehet; ez tisztán magánjogi kérdés s mint ilyen a váltótörvény keretébe nem tartozhatik” (Indokolás).

- ¹¹ 322. § Ha a bűnvádi kereset elévülése az előbbi §-ban említett idő lejártá előtt telik le: a bűnösség kérdése fölött a polgári bíró, – de csak annyiban ítél, a mennyiben a bebizonyított jogtalan cselekmény folytán a sértett felet kártérítés illeti.
- ¹² Az 1874. évi XVIII. tc. indoklása az alábbiak szerint magyarázza a jogi személy felelősségének indokait és körét, a 2. §-hoz: „A vaspálya-vállalat mindazon sérülésért vagy halálesetért tartozik kárpótlással, mely tüzeme által okoztatott. Az ezen törvényben megállapított felelősség csak magánjogi természetű.”
- ¹³ MARTON Géza: Kártérítési kötelek jogellenes magatartásból. In SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog. IV. kötet. Kötelmi jog különös rész*. Budapest, 1942, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 847. p. Kimentésnek azonban kizárólag *vis maior*, elháríthatatlan külső ok (harmadik személy magatartása) vagy a sértett közrehatása állt fenn, és ezt a gyáros bizonyítani tudta.
- ¹⁴ ZOVÁNYI Nikolett: A felelősség intézményének alakulása a kezdetektől a XX. század végéig. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012. 3. sz. DOI 10.24169/DJM/2012/3/8
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ SZABÓ András: A Csemegi-kódex és a magyar polgári állam kiépítése. *Jogtudományi Közöny*, 1979. 4. sz. 205. p.
- ¹⁷ KOLOSVÁRY Bálint: Automobiljog, különös tekintettel az új osztrák automobiljog törvényre. Előadatott a jog- és társadalomtudományi szakosztálynak 1908. november hó 7-iki ülésén. *Erdélyrészi Jogi Közöny*, 1908. 37–38. sz.
- ¹⁸ A törvény rendelkezik továbbá az automobil átengedése esetén felmerülő felelősség viseléséről, valamint arról a némiképp kezdetleges meglátásról, hogy ha az automobil vezetője szolgálati viszo-

nya során okoz kárt, akkor ő maga nem vonható felelősségre a kárért.

¹⁹ *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete*. Budapest, 1900, Grill Károly Cs. és Kir. Udvari könyvkereskedése.

²⁰ Itt érdemes megjegyeznünk elméleti indokolás nélkül, hogy a tervezet már a veszélyeztetési elvet fogadta el, de megjelenik az érdekelv is.

²¹ Az erőhatalom a felelősség alól nem mentesített, továbbá a rendelet is alapvetően kizárta a felelősségkorlátozás lehetőségét, érdekesség viszont, hogy a felelősséget kizámi vagy korlátozni csak a légi jármű utasai és „a szállított árúk, kiképző (iskolai) repülésnél a növendékek, látványos és versenyrepülésnél pedig a légi járóművön tartózkodó bármely személy tekintetében” lehetett. (10.270/1922. M. E. sz. rend. a légi közlekedésről).

²² A kárt tehát a vétkes és a vétkes károkozó körül annak kellett viselnie, aki azt vétkesen okozta. 19. § [...] Ha a véletlenül kárt okozó mellett más vétkes személy köteles ugyanazt a kárt megtéríteni, a károsulttal szemben mindketten egyetemlegesen felelnek, egymás közötti viszonyukban azonban a kárt egészen a vétkes károkozó köteles viselni.

²³ A nemzetközi légi fuvarozásra vonatkozó 1929. évi varsói nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1936. évi XXVIII. törvény cikk indokolása

²⁴ DEZSŐ Gyula: A kártérítés. In ALMÁSI Antal (szerk.): *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötetmi jogunk köréből című munkájához*. Budapest, 1933, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 192–193. p.

²⁵ A tervezet rendelkezéseinek értelmezéséről a következő években a *Magánjogi Kodifikációink. A polgári törvénykönyv tervezetének kritikai feldolgozása* című folyóirat jelent meg, amely részletesen taglalta a felelősségre vonatkozó szabályokat.

²⁶ 1310. § Ha a károsodott ily módon (aki miatt a kár bekövetkezett) megtérítést nem nyerhet; akkor azon körülmény fontolóra vételével, hogy a károsító, mind a mellett, hogy rendesen ép ésszel nem bír, a meghatározott esetben mégis nem terhelhetik-e vétekkel; vagy hogy a károsodott, a károsító iránti kíméletből, a védelmet nem mulasztotta-e el; vagy végtére, a károsító és a károsodott értékére tekintve, a bíró az egész megtérítést, vagy legalább annak méltányos részét ítélje meg. MÁRKUS 1907, 290. p.

²⁷ Hasonlóképp az Optk. előbbi szabályához.

²⁸ MEZEY (szerk.) 2007; ALMÁSI Antal: *A tilos cselekmény a magánjogban*. I. kötet. Budapest, 1907, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.

²⁹ ALMÁSI 1907, I. rész, 6. p.

³⁰ A tilos cselekmény a magánjog minden nagyobb területén megjelent (örökjog, személyjog stb.). Megállapításának előfeltételei azonban minden megjelenési formájánál azonosan a beszámíthatóság, a vétkesség, az okozatosság és a részesség.

³¹ Definiálta a magánjogi tilos cselekményt. 1709. § Aki másnak jogvédte érdekét jogellenesen és vétkesen, bárcsak közvetve is megsérti, köteles a másinak – a sértettnak – ebből eredő kárát megtéríteni.

Ugyanez a kötelezettség terheli azt is, aki a jóerkölcsbe ütköző módon másnak szándékosan kárt okoz.

³² 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat (Mtj.) 1114. § Aki szándékosan vagy súlyos gondatlanságból elkövetett tiltott cselekmény vagy ekként elkövetett kötelességsértés miatt van kártérítésre kötelezve, amennyiben tekintettel az eset körülményeire a méltányosság megkívánja, a károsult nem vagyoni káráért is megfelelő pénzbeli kártérítéssel – elégtétellel – tartozik.

Az elégtételhez való jog át nem ruházható és az örökre át nem száll, kivéve, ha a jogosult a keresetet megindította vagy a kötelezett a jogosultnak elégtételre való jogát vele szemben elismerte.

³³ Mtj. 1727. § Aki tiltott cselekménnyel mást testi épségében vagy egészségében sértett meg, köteles a sértettnak a gyógyítás költségét és elmaradt keresményét megtéríteni, és ha a sértés következtében a sértett keresőképessége megszűnt vagy csökkent, vagy jövőbeli szükségletei szaporodtak, kára fejében megfelelő pénzbeli járadékot fizetni.

³⁴ A Mtj. definiálta a vétkes károkozóval való felelősséget is: 1737. § Aki másnak jogvédte érdekét jogellenesen, de vétkesen sérti meg (vétkes kártétel), a sértettnak ebből eredő vagyoni kárát, ha máshonnan meg nem térül, annyiban köteles megtéríteni, amennyiben ezt tekintettel a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira a méltányosság megkívánja.

³⁵ Az 1959. évi IV. törvény mondhatni mai formájában tartalmazta az önálló fejezetben elhelyezett kontraktuális és deliktuális felelősség részletes szabályait, külön szabályozva azt a büntetőjogi és a közjogi felelősségtől. Részletesen kidolgozta annak szabályait, érvényre juttatva a teljes kártérítés elvét (amely a büntetőjogtól a fentebb ismertetett okok miatt szintén elválasztja), ugyanakkor praktikus okokból meghagyta a lehetőséget a büntetőügyeknél a polgári igények elbírálására egy eljárás keretei között.

³⁶ Egyesek szerint viszont a sérelemdíj objektív és szubjektív szankció egyaránt lehet, mert megítélése a kártérítési felelősség jogalapján történik. LÁBADY Tamás: Sérelemdíj versus nem vagyoni kártérítés. *Allam- és Jogtudomány*, 2016. 1. sz. jog.tk.mta.hu/uploads/files/2016-1-labady.pdf

³⁷ T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről. www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf

³⁸ Lásd például a jogvédte érdekek katalógusát a törvénykönyvekben.

³⁹ Marton Géza például éppen ilyen, egységes felelősségi rendszert hirdetett meg, amikor éles kritikáját fogalmazta meg elsősorban a vétkességi elven nyugvó, de alapvetően valamennyi felelősségi rendszerrel szemben, hirdetve egy igazságos, objektív felelősségen nyugvó, igazságos felelősségi rendszer kidolgozását.

